

Iparosok a Festeticsek és a Szécsényiek marcali és csokonyai uradalmában (Somogy megyében)

KNÉZY JUDIT

A XVIII. század árutermelő nagybirtokának már mesteremberek széleskörű alkalmazására is szüksége volt, részben mert a mezőgazdasági feldolgozóiparban is részt vállalt, részben nagyarányú építkezésekbe kezdett birtokain. Az állandóan, éveken át szükséges mesterek közül elsősorban a pintért (bodnár, abroncskádár, később kádár néven), majd a kovácsot vettek fel, esetenként a kerékgyártó illetve bognár tartósabb alkalmazására is sor került. A pintérek szerepe nemcsak a hordók készítésében és kezelésében nyilvánult meg, hanem az uradalmi pincészetekben kezelték a majorsági és dézsmaborokat is, valamint ők maguk termelték ki a hordókhöz szükséges fákat és vesszőket. Az uradalmi szükségleten felül is kellett készíteniük hordókat eladásra. A kovácsok szerepe a vasból való munkaeszközök fejlődésével a XIX. század folyamán különösen megnőtt, s a földművelés gépesítésével az első gépkezelők közülük kerültek ki többnyire.

A konvenció mesteremberek felfogadási ideje, módja formailag azonos volt az uradalmi pásztorokéval, béresekével. Pénzt és természetbeni juttatásokat kaptak munkájukért. Speciális képzettségük folytán más volt társadalmi helyzetük, mint az egyszerű gazdasági cselédeké, javadalmazásuk mértéke is magasabb azokénál. Lakásukat nekik is az uradalom adta, műhelyük és berendezése is rendszerint az uradalom tulajdona.

A falusi, mezővárosi iparosok nagyobb része kötődött árendás zsellérként a helybéli uradalomhoz. Az uradalmak esetenként alkalmaztak saját birtokukon kívül lakó mestereket is, akiket napszámmal, szakmánybérrel, vagy az elvégzett munka után egy összegben fizettek. Az árendásként felvett, letelepített iparosok rendszerint pénzben fizették meg a házáért, lakótelekért járó tartozásait, és egyéb kötelezettségeiket¹

A XVIII. század közepétől meginduló nagy uradalmi majorépítkezésekhez hívott mestereket többnyire nem konvencióként alkalmazták. Egy-két évig a téglágezőket fogadták fel készpénzért, lakásért, terményért és más természetbeni juttatásokért², de ezek sehol sem maradtak néhány évnél tovább - tűnik ki a Festeticsek keresztúri uradalmának 1773-ban készült uradalmi szerződéseit értékelő forráskiadványból is.³ Az uradalmak a XVIII. század folyamán arra törekedtek, hogy téglával elláthassák birtokaikat, s ezért saját téglágezők létrehozását szorgalmazták. Az építkezésekhez távolabbról hozott ácsok, asztalosok, kőművesek, kályhások, lakatosok, üvegesek rövidebb időre kötöttek szerződést, s így kötődésük lazább volt az uradalommal. De hasonló módon foglalkoztatták a mesterlevélhez nem kötött szakmák űzőit is: mint a nádazók, zsupolók, teknővájók, verfal készítőik...

A veszprémi püspökség szántódi uradalmában a XVIII. század második felében csak a bodnár azaz pintér volt konvenció a foglalkoztatott mesterek közül - mutatta ki Magyar Eszter könyvében.⁴ Feladataként a borospincék kezelését, hordók előállítását jelölték meg. A hordókat hordónemenként meghatározott összegért fizették, a díszítésért külön tarifát állapítottak meg. Egy ács, egy kőműves és egy takács lakott még Szántódon, házuk után adóztak, de munkájukért teljesítménybért kaptak vagy napszámot (az ács napi 40 dénárt, a kőműves 45 dénárt), de a takács egy öl megszövéseért kapott 7 krajcárt.

Az ács felesége bérmunkában varrta az alkalmazottak vászon ruházatát (az iratokban "fehér ruha" néven szerepel) és asztalneműt a konvent számára. A környékbeli iparosok közül a lakatos, kerékgyártó, fazekaskályhás (Somogyban gyakran "gölöncsér" a megyében élő mesterek neve⁵) és egy bádogos végzett itt ekkor munkát.

A Festeticsek csurgói uradalmában 1743-ban⁶ egy pintér, egy kovács és egy bognár szerepeltek az éves szerződésű iparosok között. 1767-ben Csurgó mezőváros területén három iparosról írtak, hogy nazas zsellérként kerültek elszökött jobbágyok házába (egy szabó és két csizmadia), az "uraság házában laknak" kitétel egy csizmadia és két takács esetében szerepel az összeírásban.⁷ 1763-ban a szomszédos Csurgónagy-martonban az özvegy Kovácsné és Bognár Máté "száraz árendát" fizetett.⁸ A csurgói uradalomban szerepeltek továbbá a félszessziós jobbágyok között is iparosok, így 1777-ben Maics Márkóts nevű szűrszabóról jegyezték meg, hogy félszessziós, de "nem teljesít robotot, hanem készpénzt fizet 15 forintot" két részletben...; "az ollatin földéről pedig, akik nincsenek rétből adva, kilencedet, sőt a hol a törvény engedi, ottan igaz tizedet ki adni" - tartozott. Ugyanekkor Kóczián András kötélgyártó Agarévben hasonló feltételekkel használta fel telkét. Zdravec Jánosnál megjegyezték "tanult szabó lévén a mezei munkát nem tanulta, ahhoz nem szokott", nyilván készpénzzel fizette ki a robotot.⁹

1780-ban itt a csurgói uradalomban egy kovácsot és egy pintért dolgoztattak konvencióként, az utóbbit egy legénnyel együtt. A kovács jövedelmét úgy állapították meg, hogy abból legényt is tarthasson, a pintér és legénye bérét külön határozták meg. A pintér kapott évente:

- három font szalonnát árával együtt, 53 forintot, 12 akó bort, 15-15 köből rozsot és búzát, 1/4 - 1/4 köblöt borsóból, lencséből és kásából, 20 font sót, 200 font tehénhúst, 2 szekér szénát a legjobb minőségűből;

A legénye készpénzt, szénát nem kapott, búzából 10

köblöt, rozsból 12-öt, borból, borsóból, lencséből, kásából, sóból, húsból ugyanannyit, mint mestere.¹⁰ Mind ezeken kívül lakáshasználatot, marha és sertéstartást engedélyeztek nekik. Munkájuk leírásánál kiderül, hogy a szalonnát azért kapják, mert kint az erdőn is dolgoznak¹¹, pincemesteri feladatot lát el a mester, s a majorsághoz szükséges hordókon kívül eladásra is gyárt. Mivel ebben nem volt elég serény, erre 1780-ban figyelmeltették.

A csurgói uradalom különféle iparos munkákhoz külön szerződésekkkel kérte fel a helybéli, környékbéli iparosokat, specialistákat. Nagy gyakorlat volt, hogy a keszthelyi uradalmi központból vagy Keresztúrról rendeltek Dél-Somogyba iparosokat vagy Kanizsáról hívtak megfelelő szakembereket többnyire készpénz fizetésért, de a távolról jött mesternek és legényeinek étel is járt.

A keresztúri uradalom konvenciók pintére legény nélkül dolgozott, kevesebbet fizettek neki mint a csurgóinak, nyilván feladata sem volt annyi.¹²

Marcali, mint a Szécsényiek róla elnevezett uradalmanak központja, uradalmi-majorsági szervező szerepe mellett, gazdasági jelentőségét szőlőtermelésének, majd a XVIII. század második felétől kezdődően kézműveseinek, vásárainak, majd heti piacainak köszönhette.¹³ A helybéli gazdák a boreladáson kívül elsősorban ökörtartással és hízlalt marhák eladásával jutottak haszonhoz¹⁴. Az évente négyszer rendezhető vásártartás jogát 1772-ben, a hetipiac tartásának lehetőségét csak 1818-ban kapta meg a helység földes-ura¹⁵. Ekkoriban és később is másodlagos piaci központnak számított Marcali a közeli Kanizsa vásárai, Keszthely korábban is keresettebb piaci mögött. Nagy-Lajos Bácskai Vera az 1828. évi adatok alapján hasonló módon értékelte fontosságát.¹⁶ Az uradalom is csak mérsékelten támogatta a kézműipar és a kereskedelem fejlődését. Pl. a letelepedett kereskedők csak a város határán belül árusíthattak¹⁷. A környező népesebb helységek is konkurrensként léptek fel Marcalival szemben: a XVIII. század végén Kéthely és Szőlőgyörök, a reformkorban Nemesvid (1820) és Nemesdéd (1845) vásártartási joguk megkapásával, illetve több helység hetipiac tartási lehetőségével (Kéthely, Nemesvid, Nemesdéd).¹⁸

Marcali iparosai a XVIII. század folyamán nem alkottak önálló céheket, hanem eleinte a kaposvári vagy vármegyei vagy távolabbi anyacéhekbe tartoztak: 1715-ben a vegyes kaposvári cégbe 3 marcali kovács, az 1726-ban alapított kaposvári mészároscéhbe 3 marcali mészáros, az 1768-ban létrehozott vármegyei molnárcéhbe a molnárok¹⁹. A városban végül is egy kőműves, egy takács, egy varga, két szabó és három vegyescéh működött. A szomszédos Kéthely takácsainak viszont 1749-től volt már önálló takácscéhe. A csizmadiai 1815-ben a kéthelyi, a kéményseprők 1830-ig a budai céhekbe tartoztak. A marcali szűcsök és szűrszabók 1814-ben tömörültek egyesült cégbe, 1819-ben a marcali ácsok és kőművesek kérvényezték céh kiváltásuk elnyerését, amelyet 1822-ben kaptak meg.²⁰

Egy 1793-ból való tisztartói jelentés egy vasáros kereskedőről és tizenhárom iparosról emlékezett meg az uradalom itteni központjában. Bizonyára csak a jelentősebbeket vette számba. 1793-95 között az éves alkalmazottak között egy iparos, egy pintér szerepelt Marcaliban.²¹ Az 1802. évi házak és szessziók szerinti összeírás 208 házból 23 árendást jegyzett fel, ebből 18 esetben derült ki, hogy iparosról van szó, a 19. iparos a konvenciók pintér. Az árendások a következők ekkor: 3 kovács, 1 gelencsér, 1 bognár, 1 asztalos, 1 lakatos, 1 mészáros, 1 esztergályos, 1 pék, 1 csizmadia, 1 festő, 1 kötéljártó, 1 gombkötő, 1 szűcs, 1 kalapos. Kereskedőt hármat tartottak számon²². A helység 1804-ben leégett és nagyon gyorsan felépült. 1788-ban Brechter Ferenc mérnök által készített urbaniális reguláció alkalmával leírták, hogy itt a házak tömés- vagy sövényfalúak, szalma- és nádfedésűek.²³ A tűzvész után az uradalom erőteljesen rendezkedett az 1787 évi, a faépitkezést tiltó királyi rendeletek betartásához és szorgalmazta a téglafalú és cserépfedésű épületek emelését, bár e törekvésében némi fokozatosság érvényesült: az az épületek felújítása, illetve új lakó- és gazdasági épületek készítése esetén. Ez derült ki - többek között - az 1804-35 között kötött házbérleti szerződésekből.²⁴ A szerződő iparosok a mezőváros 10 utcájában laktak és nekik is részük volt a helység újra felépítésében.

1828-ban az országos összeírást készítő a következő iparosokat vették számba Marcaliban²⁵: 181 adózó közül 117 dolgozott iparosként, vagyis iparos műhelyben, háztartásában, 61 volt köztük mester, 2 mester özevgye, 48 legény vagy segéd, egyik mesternek a sógora, másiknak a fia is számbavételezett, kettőnek volt szolgálója, egynek szolgálja. 40 mester dolgozott ruházzal kapcsolatos iparban (10 csizmadia, 13 takács, 6 szűcs, 3 varga, 2 szabó, 1 szűrszabó, 1 tímár, 1 gombkötő, 1 fésűs, 1 bocskorkészítő, 1 süveggyártó, 1 kétfestő); 21 fő egyéb iparágakban (1 nyereggyártó, 1 rézműves, 4 kovács, 1 fafaragó, 1 lakatos, 2 fazekas, 2 kötélverő, 1 órás, 3 szíjgyártó, 5 ács, 3 kőműves, 1 kéményseprő, 1 pék, 1 bábos, 1 faesztergályos, 1 szapanfőző, 1 borbély), köztük magas az építkezéssel kapcsolatos iparosok száma. A mesterek különböző anyagi helyzetben voltak, dolgoztak. Az egyik lakatos házas zsellérként háromszobás házban lakott, az egyik szobát 48 krajcárért bérbeadta, 4 kapás szőlője is volt. Az egyik csizmadia két segéddel üzte mesterségét, házas zsellérként 1 Ft. 2 krajcárt fizetett évente. Róla írták, hogy "egész éven át dolgozik". Hasonlót olvasunk a három szűcsről, akik közül egyiknek lova volt, a másiknak a segédén kívül szolgálja is és két bérelt szobájából az egyiket kiadta, rendelkezett továbbá másfél kapás szőlővel és egy fejőstehénnel. A bocskorkészítőről azt lehet megtudni, hogy csak télen át dolgozik, háza van, másfél kapás szőlője, 1 fejős tehene és 2 tinója, cenzust 22 krajcárt fizet.²⁶ A fejőstehén tartása arra mutat, hogy önellátásra törekedtek az iparosok is. A tinótartók lehet, hogy fuvarozás céljából, de lehet, hogy eladás, hízlalt marhával való kereskedés végett tartották. A mesterek egyharmadának volt szőlője (60-ból 20-nak).

Az iparosok tehát házas, vagy házatlan zsellérként telepedtek le. Az általuk bérebevett házak, telkek vagy eleve az uradaloméi voltak, vagy szökött, illetve elhalt jobbágyok után szálltak vissza az uradalomra. A legtöbb iparos szoba-konyhás lakrészt lakott, ha több szoba volt, egyet használt, a többit bérebeadta. A hátsó szoba vagy kamra szolgált többnyire műhelyként.²⁷ A földesúr az épület kiadásánál rendszerint két vagy több részletben kérte a kauciót és utána csak az évi cenzust. A szerződőket a házat meglévő állapotában való megtartására kötelezte. A hozzáépítéseknel, új épület helyének kijelölésénél mérnök működött közre. Az épület felújításánál, javításánál a következő követelményeket szabta: faház, illetve talpasház esetén az új falat tömésből kellett készíteni, tömésfal esetén téglafalú, szalmafedés vagy zsupp helyett faszindelyes, faszindelyes helyett cserépfedésű tetőt kellett emelni.²⁸ A karbantartásnál, épület kiegészítéskor uradalmi alkalmazású iparosok segítettek ácsok, kőművesek pl. és többször emlegették az iratok a "bizei háztömjő"-ket, azaz tömésfal készítőket.²⁹ Ha az épület visszaszállt az uradalomra, a bérlő befektetett pénzét, munkájának értékét megtérítették.

Az 1828-as összeírás "zsellér", "házas zsellér", "lakó", "háztulajdonos" vagy "házas mester" kifejezéseket használ³⁰ iparosokkal kapcsolatban Marcaliban.

A postautak itt mentek keresztül Szlavónia és Stájerország összekötésével. Nagyszámú volt az átmenő katonaság még a XVIII. században és a XIX. század elején. Több iparos katonának vagy már obsitosnak adta ki szobáját, vagy más iparosnak, vagy éppen segédjének. A szerződésekből 1804-35 között szereplő nevek alapján az iparosoknak csak egy kisebb része volt német, mintegy 10-15 személy (egynegyede): bábos, kékfestő, szappanyos, németvarga, pék, lakatos és 3 asztalos, talán 2-3 lehetett zsidó (kalapos, gombkötő), a többi magyar nevű.

A marcali uradalomban az építkezéshez szükséges téglát téglalehető mesterekkel készítették, mint más uradalmakban. Ezek itt pénzt és gabonát, vagy csak gabonát kaptak kontraktusuk szerint. Pl. Somogyvárott 1813-ban az ispán a téglásnak 9 pm. tiszta búzát és 96 pm. tiszta rozsot fizetett³¹. A tégláshoz hasonlóan gabonát kapott az árokmetsző is (1813-ban 28 pm. tiszta búzát, 28 pm. állós rozsot, 2 pm. állós hajdinát, valamint bort³²). Az itteni építkezéseken az 1787. évi feljegyzések szerint kőműves, ács, molnár, lakatos, üveges, asztalos rendszeresen, ritkábban pedig kovács, gelencsér a háztömjők és zsuppolók alkalmazására is sor került. Ezek vagy napszámot kaptak, vagy egy összegben fizették ki munkájukért a pénzt.

Marcali határában az országút mellett uradalmi téglaszínről és kéményes kis téglás házról emlékezett meg egy összeírás 1787-ben, ahonnan a somogyvári pajtákhöz 53 254 db téglát és 400 db cserépszindelyt szállítottak el.³³

A Szécsényiek majorságaiban élő molnároknak nemcsak a liszt- és kására való gabonaörlésben volt nagy szerepük, hanem a fából való épületek felújításá-

nál, felértékelésénél, illetve elbontásánál, mint faragás-hoz értő embereknek. Abban az időben, amikor az uradalmi gazdasági épületek többsége is fából való volt és robotban készült, esetenként "értő pógárokat" azaz parasztácsokként is tevékenykedő jobbágyokat is megbíztak azzal, hogy épületeket értékeljenek fel. Ez történt 1762-ben a csokonyai uradalomban, amikor a három örökös fiú kérte az összeírást és felértékelést. A felmérők a szomszédos uradalmakból érkeztek³⁴. De 1741-ben a Marcaliban lévő majorsági épületek felértékeléséért a Somogy vármegyei molnár céh embereinek fizettek³⁵. 1787-ben a vármegye intézkedésére szintén molnárok állapították meg, hogy az uradalom pusztaszemesi nemrég betelepített németjeinek mennyi munkabérral tartozik az addig emelt házaikért, gazdasági épületeikért: 11 molnár, illetve előjáró vett ezen a bejárásán részt.³⁶ Az 1787 körül nagyobb mértékben meginduló uradalmi építkezéseken mindenütt megtalálhatjuk a pénzért vagy máséért közreműködő molnárokat a Marcali és a Csokonyai uradalmakban. A molnárokat többnyire házas zsellérként, tehát árendásként szerződtették. A többi iparossal ellentétben, akik pénzzel váltották meg robotkötelezettségeiket, a molnárokra ez nem, vagy csak részben vonatkozott. Nekik rendszerint épületfával kapcsolatos munkákkal kellett szolgálniuk.

Az uradalmi malom állapotán, technikáján a bérebevevő nem változtathatott, pl. a fejét nem vehette feljebb, nem csinálhatott a felülcsapósból alulcsapóst. A malom építéséhez, javításához az uradalom adta a fát. A molnárt kötelezték a malomárkok tisztántartására is. 1766-ban a barcsi Kukorica és Közép nevű "két fön álló malmot, egy-egy kerékre lévő" 230 forintért adták ki egy laki embernek, aki nyolc forintot tartozott évenként fizetni, valamint ő és családtagjai "mindenkor előállani parancsolatra és szolgálányi kötelesek lesznek, egyébiránt büntetéseket el nem kerülhetik" - áll a szerződésben³⁷. Az 1816. évben kelt megállapodás a bizei határában lévő malommal kapcsolatban a molnár roboton felüli kötelezettségeire is kitér "akármilyen néven nevezendő épületek fái faragására, s hordók abroncsolására a fenti számokon (azaz a 18 robotnapon?) kívül mindenkor és ahová tetszik az uraságnak határára kívülre, vidék helyekre naprul-napra jó alkalmazatos tehető embert adni" köteles volt. Ez a molnár írást nem tehetett, épületfát sem vágathatott, tűzifát csak dőlt fából vehetett. Rétet és szántó földet kapott használatra, így a malom és a földek után 150 forintot és 1 forint gazdapénzt fizetett. Hat marhát küldhetett a levegőre, a többi marha után főbért kellett fizetnie.³⁸ Az 1808-ban kiadott Látrányi malom három gazdája csak évi 15 forintot fizetett a maloméért s egy kis kertért, 18 gyalog napszámot szolgált, 1 forint gazdapénzt fizetett³⁹. Kötelességük volt napi 5 garasért "faragó munkára bármikor az uraság rendelésére" elmenni⁴⁰. 1818-ban a látrányi molnárok malmát ötven, a Csák malmot is ötven vállalták. Ez a szerződés kimondta, hogy a robotot faragómunkával kell teljesíteniük.⁴¹ Volt, ahol a molnárok külön halászáti, rákászati jogot kaptak az uradalomtól, melynek fejében hallal, halból való étellel szolgáltak, mint a Rinyán lévő molnárok a Festetics uradalomban⁴².

A molnárházakat az uradalmi központokban előbb korszerűsítették, mint a távolabb lévőket. A bizei pusztán lévő felülcsapós, kétkerékű malomról azt tudjuk meg 1787-ből, hogy két köve vásott, kettő pedig újabb. Minden hozzá való szerszám rendelkezésre állott, s a molnár lakása csatlakozott hozzá sövényfonásos falú szoba-konyhás lakrészként. Ebben az évben száraz-malmot is építettek a korábbi mellé, melynek számlája a következő volt:⁴³

"Melyre ment N°10400 darab téglá a f.3. kőműves munkával	46,12
N°615 zsupp á x 12	10,15
N°469 gyalog napszám á x 15	93,48
Molnári munka N° 95 1/2 napszám á x 15	23,52 fél
Tislér munka	13,45
Lakatos munka	9,30
Kovács munka és vass tézsen	16,43 fél
zsuppolót fizetett	8
	2 22,06

A másik iparos csoport, amelyről számos adat áll rendelkezésre a marcali uradalomból, a mészárosoké. Nagyon fontos haszonvétele volt ennek az uradalomnak is a mészárszékek bérbeadása. A bérbevevő

egész éven át vághatta a húst. A szerződés kikötése szerint "egészséges marhát" volt szabad csak vágnia s a vármegye limitációja szerint árusítania. "Igaz mértékkel" kifejezés gyakran szerepel a szerződésekben. Az épületek (lakóház, istálló, fészter) állapotára, különösképpen a nyílászárókra, az udvar tisztaságára nagy gondot kellett fordítani, s az esetleges kárt megtéríteni.⁴⁴ Gyakran együtt adták ki a vendégfogadót a mészárszékekkel 1813-ban Látrányban a bérlő a bort is egész éven át árulhatta. A vendégfogadókban - s erre általában alig van ebből az időből adat - meleg étellel is szolgálhattak, legalábbis ennél a kocsmánál így volt. A megállapodásban ugyanis ez állt: "mivel a konyhabéli haszonvétele hasznára szolgál, minden igyekezettel azon legyen, hogy az utasokat beszállásra szoktassa". A boreladásból 6 kr csappénzt kapott akónként a vendégfogadós. Egy hold szántóföldet, három kaszás rétet és a háznál való veteményeskertet művelhetette. Évi bért az üzletért 60 forintot fizetett.

Voltak azonban olyan beszálló kocsma is, ahol a vendégek csak italt fogyasztottak.

A XIX. század elejének útleírói nemigen dicsérték az útmenti vendégfogadók kosztját.⁴⁵ A jelesebb, nevezetesebb utast rendszerint a helység földesura hívta meg és tartotta jó étellel. A szegényebb utasok csak a hazuról hozott útravalót ették elsősorban.

Jegyzetek

- Knézy J. 1991. 461-504. A témával először a marcali uradalommal kapcsolatban foglalkoztam.
- A XVIII. századi uradalmi építkezésekről ld. Dobrovits D. 1983. könyvét.
- Petánovits K. 1981.pl.251.p.
- Magyar E. 1984. 44-45.
- Knézy J. 1966. A XX. századi visszaemlékezések anyagából. A gölöncsér szóval a megye mestereit illetik. De gelencsér szót használnak a XVIII-XIX. századi iratok is esetleg fazekas, kályhás megnevezéseket is.
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) P 276 Festetics család iratai. Számadások IV. Csurgói uradalom. (1720-62) 596.cs.
- MOL P 275 Birtokgazdálkodással kapcsolatos iratok. Csurgói uradalom IV. 38.c. Összeírások leltáriai 72.cs.
Ld. még Knézy J. 1986-87. 285-310.
- MOL P 275.IV.38.c. 72.cs. 58-59.p.
- MOL P 275. Festetics uradalom szerződésai VI. 5.b. Csurgói uradalom 5.b.122.cs. (1771-1843) 105.p
- MOL P. 274 6.e. Alkalmazottakra vonatkozó iratok (1762-1809) 79.cs.
- MOL P 275. IV.38.b. Jobbágypercek
- MOL P 275.6.e. 79.cs. Posenyák András pintér 25 Ft készpénzt, 10 akó bort, 10-10 köből búzát és rozst, 1/4 - 1/4 köből borsót és kását, 20 font sót, 100 font tehénhúst, 1 "megölő sertést", 2 marhatartás engedélyezését és tűzifát kapott.
- Kanyar J. 1991. 184-190.
- Kanyar J. 1991. 185.p. 1783. évi tisztartói jelentésre hivatkozik.
Ld. még Knézy J. 1981-83. 185-308.
- MOL P 623 Széchenyi család levéltára IV.k.3.sz. A.Acta jura regalia in oppido Marcali 219.cs.
- Nagy L.-Bácskai V. 1984.
- MOL U et C E 156. Regnicolaris conscriptio 1828. Marcali Somogy megye.
- Szili F. 1987. 187-189. T. Mérey K. 1977. Pap Gné 1970. 174.
- Valentényi G. 1909. 3.36.41.43.
- A magyarországi kézműipar forrásanyagának ...1975. 134-136.
- MOL P 623.X.k. Gazdasági iratok 2.sz. 423.cs. Kézpénzt kapott a munkájáért, ezenkívül a húsjuttatás és az állattartási lehetőség helyett is. Termények közül búzával, rozssal, borsóval, lencsével dí-

- jázták, fát és sót is kapott.
22. MOL P 623.IV.k.3.sz.B (1788-1835) Emptiones et venditiones domorum 219.cs.23.Kanyar J. 1991. 186.
24. 1804-ben még a régi rendszer szerint az iparosok ingyen hozzájutottak fedélhez való épületfához és tüzelőfához, 1805-ben már nem.
25. Ld. 17. jegyzet
26. Ez az időszak, amikor még a parasztok nagyobb része bocskorban jár éven át, de már a módosabbaknak csizmája is van.
27. A XX. századi adatok és visszaemlékezések is arra mutatnak, hogy egyszerűbb falusi iparos műhelye a lakóháza végében volt, azaz a második vagy harmadik szobában, illetve a kamrának megfelelő harmadik vagy negyedik helyiségében a lakóháznak.
28. MOL P 623 IV.k.3.sz.B
- 1804-ben "a ház födelének reperatiojára nézve" a pékházhoz még megengedték az épületfa kitermelését mint a többi marcali mesteremberek házaira is eddig megadatott, sőt fűtésre való fát is szedhettek ("dőlt" és "nem makk termő"). A következő évtől már szigorítás volt mindkét tekintetben. 1815-ben Tánd Ignác kalapos szerződésében ez szerepelt: "Ezen ház nád fedélre vagy, tehát azt zsémdellyel bé fedetni köteles léssen".
29. MOL P 623.IV.2.cs.C (1726-1817)
30. 1848 előtt a nemesség földtulajdon monopóliuma kizárta a nem nemeseket a föld teljes jogú tulajdonából, csak ideiglenes jogot szerezhettek, haszonbérletet köthettek. Az iparosok is szerezhettek így telket, házhelyet haszonbérlet keretében, engedéllyel építkezhetek rajta, alkalmazottakat fogadhattak, önállóan vállalkozhattak, műhelyet rendez-
- hettek be, de a telek végső soron a földesúré maradt.
31. MOL P 623.IV.k.2. C (1726-1817) 217.cs. 104.p. 1787. évben
32. Ld. 31. jegyzet. Szokás volt borral fizetés "árok-metsző, pallér, bugerok és sarjukaszások, kepés aratók, borjubillegelőinél segédkezők, birkanyírók" esetén "áldomásul" is.
33. MOL P 623. IV.k. 2.sz.C (1726-1817) 217.cs. 35.p.
34. MOL P 623 IV.k. 23.sz.B (1740-1783) Dominium Csokonya. Conscriptiók 236.cs.
35. MOL P 623 IV.3.sz. C (1741-1845) 219.cs. Opp. Marcali. Urbarialia, oeconomica et dimensionalia
36. MOL P 623.IV. k. 17.sz. B. Acta impopulatio Pusztaszemes 229.cs.
37. MOL P 623.IV.k. 10.sz. B (1717-1861) Acta oeconomica urbarialia. OppidumBarcs. 1766.dec.1.
38. MOL P 623 IV.k.6.sz. Dominium Marcali et Csokonya A (1751-1830) Possessio Kis Bize. Acta urbarialia, oeconomica.
39. MOL P 623 IV.k. 13.sz. Possessio Látrány B (1716-1817) 225.cs. Acta urbarialia et oeconomica
40. Ez a rendelkezés az uradalmi építkezések nagymértékű beindulásával, illetve a régi épületek rendszeres javításával függ össze.
41. Ld. 39. jegyzet
42. MOL P 275.VI. 5.B. (1771-1843)
43. MOL P 623 IV.k.2.sz.C (1726-1817) 217.cs.
44. MOL P 623 IV. k. 13.sz. Possessio Látrány B. 225.cs.
45. Bright, R. 1817./1970.

Irodalom

- Bácskai Vera - Nagy Lajos 1984 Piackörzetek, Piacközpontok És Vásárok Magyarországon 1828-Ban. Budapest
- Bright, Richard 1815/1970 Richard Bright Utazásai A Dunántúlon 1815. Ford. Szerecz Imre Veszprém.
- Dobrovits Dorottya 1983. Építkezés A 18. Századi Magyarországon. Budapest
- Kanyar József 1991. Marcali És A Széchenyiek A Kései Feudalizmus Idején In: Marcali Története I. Szerk.: Kanyar József 183-207.
- Knézy Judit 1966. A Hedrehelyi Gölöncsére. Kaposvár. A Somogyi Múzeum Füzetei 7. Kaposvár
- Knézy Judit 1981-83. Somogy Megye Jobbágyparaszti Népének Csoportjai És Gazdálkodása. Mgmk 285-308.
- Knézy Judit 1986-87. Uradalmi Alkalmazottak És Életmódjuk A Csurgói Uradalomban A XVIII. Század Végén. Mgmk
- Knézy Judit 1991. Történelmi-Tárgyi Néprajzi Fejezetek Marcali És Környéke Népéletéből. In: Marcali Története I. Szerk.: Kanyar József 461-503.
- Magyar Eszter 1984. Szántódpuszta A Török Hódoltságtól A Szabadságharcig. Szántódi Füzetek VII. Győr
- A Magyarországi Kézműipar Forrásanyagának Katasztere. Budapest. 1975.2.K. Szerk.: Éri István -Nagybáky Péter
- T.Mérey Klára 1977. Egy Somogyi Nagybirtok Típusai. Pab - Veab Pécs li/1. 91.P.
- Pap Gáborné 1970. Somogy Megye In: Úrbéri Viszonyok Magyarországon I. Dunántúl. Szerk.:Felhő Ibolya Budapest.
- Petánovits Katalin 1981. A Feszteticsek Balatonkeresztúri Uradalmának Kontraktusai (1772-1773). Zalaegerszeg
- Szili Ferenc 1987. A Vásárok Somogy Megyében (1700-1848) Smm 187-201.
- Szili Ferenc 1988. Somogy Megye Kereskedelme A Kései Feudalizmus Korában 1700-1848. Kaposvár
- Valentényi Gáspár 1909. A Somogy Megyei Céhek. Szekszárd.

Craftsmen in the Demesnes of the Fesztetics and the Szóchozy Families in Marcali and Csokonya (Somogy County)

JUDIT KNÉZY

The paper deals with the activity of craftsmen employed in different contractual forms by the demesnes of the Fesztetics and Széchenyi families in Somogy county, from the second half of the eighteenth century to the first half of the nineteenth century. It also mentions data relating to the demesne in Szántód of the Benedictine Abbey of Tihany.

In the eighteenth century, large estates which were already producing for the market, needed the extensive employment of various craftsmen, partly for making, repairing and maintaining the different agricultural implements and receptacles, processing agricultural products but also for large-scale construction works.

One part of the craftsmen were permanent employees of the estates. They were paid partly in cash but mostly in kind – with basic foodstuffs such as corn, meat, grits, vegetables, wine, salt, etc.; with tenure of real estates such as a house, a kitchen-garden; with the right of keeping animals, with fuel-wood, etc. Mainly coopers, blacksmiths, cartwrights and wheelwrights were employed under such conditions. The workshop and its equipment was owned by the estate.

Another group was that of the settled craftsmen who paid a rent of fixed amount to the estate for the house, curtilage and the right of practising the trade. Being readily

available for the estate, their benefit was twofold. They generally applied for and were granted an exemption from corvée, so that it was commuted into cash payment in addition to the rent. They were free to dispose of their labour, they executed orders of the estate under separate agreements against payment in cash or in kind. Millers in the Széchenyi-demesnes generally were not allowed to redeem corvée, they were obliged to perform it in different forms such as construction or pulling-down jobs, making wicker hoops of barrel, etc. In the Fesztetics-demesnes millers were generally paid separately and were not obliged to perform corvée.

In the estate in Marcali the use of wood for building walls was limited also for craftsmen, besides, the methods to be applied for building or repairing work were prescribed. Brick-makers played an important part in the estates. Unlike other craftsmen, they engaged themselves only for one year, then they itinerated to an other place. In market-towns it was engineers that planned the arrangement of residential and farm buildings on the building site. Butchers usually also took the inn on lease, so contracting with them was more complex than in the case of craftsmen pursuing a single trade. They were drawing a commission on liquor retail, while catering was their own business. They paid a rent for the licence of selling meat.